

İLAHİYAT FAKÜLTESİ

VEFATININ 80. YILINDA

ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ SEMPOZYUMU

27 Kasım 2023

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI

VEFATININ 80. YILINDA
ABDÜLHAKİM ARVASI SEMPOZYUMU
(27 Kasım 2023)

Bildiri Özetleri Kitabı

Editör:
Arş. Gör. Emrullah ASTAN

Ankara - 2023

VEFATININ 80. YILINDA
ABDÜLHAKİM ARVASI SEMPOZYUMU

KURULLAR

Düzenleyen Kurum

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Sempozyum Ortakları

Türkiye Yazarlar Birliği

Keçiören Belediyesi

Şeref Kurulu

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü

Turgut ALTINOK

Altındağ Belediye Başkanı

Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

ASBÜ İlahiyat Fakültesi Dekanı

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Hayri KAPLAN (Başkan)

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Mahmud Esad ERKAYA (Üye)

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Arş. Gör. Emrullah ASTAN (Üye)

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Cahit HAKSEVER	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali AVCU	(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman KURT	(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Asım YAPICI	(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN	(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN	(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa AŞKAR	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Münire Kevser BAŞ	(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk COŞKUN	(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ	(Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Adnan ALGÜL	(Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüseyin AKYÜZ	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mahmud Esad ERKAYA	(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Doç. Dr. Mahmut SAMAR	(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Mansur GÖKCAN	(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammed Ali YILDIZ	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Nurdoğan TÜRK	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer KORKMAZ	(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Şemsettin IŞIK	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILDIZ	(Ankara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BORSBUĞA	(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Semih BEKÇİ	(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)

Unvan derecesine ve adlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

SUNUŞ

Sayın Okuyucular,

Bu eserin sayfalarını araladığınızda, Türk İslam tarihinin kıymetli şahsiyetlerinden biri olan Abdülhakim Arvâsî'nin hayatına dair derinlemesine akademik bir yolculuğa çıkacaksınız. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı olarak, bu kitabı hazırlamaktaki amacımız, Arvâsî'nin eserleri, düşünceleri ve hayatına dair kapsamlı bir bakış sunarak onun manevi mirasını daha yakından tanımanıza katkıda bulunmaktır.

Türk İslam kültür ve medeniyetinin önemli temsilcilerinden olan Abdülhakim Arvâsî, 20. yüzyılda yaşamış ve eserleriyle, talebeleriyle, öğretileriyle iz bırakmış büyük bir alim, mutasavvıf ve yazardır. Bu özet bildiri kitabı ile Arvâsî'nin hayatının çeşitli yönlerini ele alarak, onun Türk İslam dünyasındaki etkisini ve katkılarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi olarak düzenlediğimiz sempozyum ve konferanslarla, Türk İslam tarihindeki önemli şahsiyetleri ve değerleri ilim dünyamıza ve halkımıza tanıtmaya özen gösteriyoruz. Bu çerçevede, "Vefatının 40. Yılında Necip Fazıl Kısakürek'i Hatırlamak" konulu panelimizle başlayan bu serüveni, şimdi de Tasavvuf Anabilim Dalı olarak Abdülhakim Arvâsî'ye ayırdığımız bir sempozyum ve bu eserlerle devam ettiriyoruz.

Arvâsî'nin yaşadığı dönemde ve sonrasında etkilemiş olduğu birçok önemli şahsiyetin yanı sıra, onun eserlerinin, düşüncelerinin ve misyonunun detaylı bir şekilde ele alındığı bu kitap, Türk İslam tarihine dair bilgi dünyamıza katkı sağlayacak nitelikte bir çalışmadır. Bu eser, Arvâsî'nin hayatı, eserleri ve düşüncesi hakkında yapılan ilmi araştırmaları içermekte ve bu değerli şahsiyeti daha yakından tanımanızı sağlamak amacı taşımaktadır.

Bu vesileyle, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı olarak, emeği geçen tüm hocalarımıza, yazarlara, katkıda bulunan akademisyenlere ve desteklerini esirgemeyen Keçiören Belediye Başkanı Sayın Turgut ALTINOK'a teşekkürlerimizi sunarız. Umarız bu eser, Arvâsî'nin hayatına dair yeni ufuklar açmanıza vesile olur ve Türk İslam kültürünün zengin mirasını daha derinlemesine keşfetmenize yardımcı olur.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Hayri KAPLAN

Düzenleme Kurulu BAŞKANI

SEMPOZYUM PROGRAMI

Açılış Konferansı:

Van'dan İstanbul'a Bir Şeyhin Serüveni: Abdülhakim Arvâsî

Prof. Dr. İbrahim BAZ

1. Oturum (14:00 – 15:00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Münire Kevser BAŞ

Abdülhakim Arvâsî'nin Tasavvuf Düşüncesi

Prof. Dr. Hayri KAPLAN

Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Mürşidi Seyyid Fehim Arvâsî ve Temsil ettiği Hâlidîlik Kolu

Doç. Dr. Mehmet Saki ÇAKIR

Necip Fazıl: Bir Abdülhakim Arvâsî Bağlısı

D. Mehmet DOĞAN

2. Oturum (14:00 – 15:00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa AŞKAR

Abdülhakim Arvâsî'ye Göre Namazın Manevi Yorumu

Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ

Hâlid el-Bağdâdî'den Abdülhakim Arvâsî'ye Tasavvufî Terbiyede Râbita

Doç. Dr. Mahmud Esad ERKAYA

Abdülhakim Arvâsî'nin er-Riyazü't-tasavvufiyye İsimli Eseri ve Bu Eserde Yer Alan Tasavvufî Düşünceleri

Osman GÖRDEBİL

3. Oturum (15:15 – 16:45)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Asım YAPICI

Abdülhakim Arvâsî'nin, Tasavvuf Risâlet ve Nübüvvetle Başlamıştır, Tespitinin Bir Tahlili

Nimetullah ARVAS

Abdülhakim Arvâsî'nin Fıkıh Tedrisatında Takip Ettiği Metot

Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN

İlahiyat Fakültelerinin İlk Tasavvuf Hocası: Abdülhakim Arvâsî

Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER

Abdülhakim Arvâsî'nin Sahabe Sevgisininin Tahlili / Ashâb-ı Kirâm Adlı Kitabı Bağlamında

Abdülhakim Arvâsî'nin (1865-1943) Hadis Kullanımı ve Yorumu

Doç. Dr. Şuayip SEVEN

4. Oturum (18:30 – 19:30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR

Tasavvuf'ta Hakikat-i Muhammediyye ve Abdülhakim Arvâsi'nin Hakikat-i Muhammediyye Telakkisi

Doç. Dr. Öncel DEMİRDAŞ

Tasavvufda Ricalü'l-Gayb ve Abdülhakim Arvâsi'nin Ricalü'l-Gaybla İlgili Görüşleri

Dr. Harun ALKAN

Abdülhakim Arvâsi'nin Sefer-i Ahiret Kitabı Bağlamında Cenaze İlmihali

Arş. Gör. Mevlüt Sami ERGÜL

Ruh Risalesi'nden Hareketle Abdülhakim Arvâsi'nin Ruh Hakkındaki Düşünceleri

Arş. Gör. Emrullah ASTAN

İÇİNDEKİLER

1 VAN'DAN İSTANBUL'A BİR ŞEYHİN SERÜVENİ: ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ

Prof. Dr. İbrahim BAZ

2 ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN TASAVVUF DÜŞÜNCESİ

Prof. Dr. Hayri KAPLAN

3 SEYYİD ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN MÜRŞİDİ SEYYİD FEHİM ARVÂSÎ VE TEMSİL ETTİĞİ HÂLİDİLİK KOLU

Doç. Dr. Mehmet Saki ÇAKIR

4 NECİP FAZİL: BİR ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ BAĞLISI

D. Mehmet DOĞAN

5 ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'YE (1865-1943) GÖRE NAMAZIN MANEVİ YORUMU

Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ

6 HÂLİD EL-BAĞDÂDÎ'DEN ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'YE TASAVVUFÎ TERBİYEDE RÂBİTA

Doç. Dr. MAHMUD ESAD ERKAYA

7 ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN ER-RİYAZÜ'T-TASAVVUFİYYE İSİMLİ ESERİ VE BU ESERDE YER ALAN TASAVVUFÎ DÜŞÜNCELERİ

OSMAN GÖRDEBİL

8 ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN "TASAVVUF RİSALET VE NÜBÜVVETLE BERABERDİR" TESPİTİNİN BİR TAHLİLİ

Nimetullah ARVAS

9 ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN FİKİH TEDRİSATINDA TAKİP ETTİĞİ METOD

Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN

10 ASHÂB-I KİRÂM ADLI KİTABI BAĞLAMINDA ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN (1865-1943) HADİS KULLANIMI VE YORUMU

Doç. Dr. Şuayip SEVEN

11 TASAVVUF'TA HAKİKAT-İ MUHAMMEDİYYE VE ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN HAKİKAT-İ MUHAMMEDİYYE TELAKKİSİ

Doç. Dr. Öncel DEMİRDAŞ

12 NAKŞİBENDİLİKTEKİ EHADİYET MURÂKABESİ VE HZ. ÂDEM

Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU

13 NAKŞİBENDİLİKTEKİ EHADİYET MURÂKABESİ VE HZ. ÂDEM

Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU

14 TASAVVUFTA RİCÂLÜ'L-GAYB VE ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN RİCÂLÜ'L-GAYBLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Dr. Harun ALKAN

15 ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN SEFER-İ AHİRET KİTABI BAĞLAMINDA CENAZE İLMİHALİ

Arş. Gör. Mevlüt Sami ERGÜL

16 RUH RİSALESİNDEN HAREKETLE ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN RUH HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Arş. Gör. Emrullah ASTAN

VAN'DAN İSTANBUL'A BİR ŞEYHİN SERÜVENİ:

ABDULHAKİM ARVÂSİ

İbrahim BAZ¹

Özet

Sanat ve edebiyat çevrelerinde “Necip Fazıl Kısakürek’in hocası” olarak bilinen Abdülhakim Arvâsî (1860-1943), Osmanlı’dan Cumhuriyete geçiş günlerinin zor zamanlarına şahitlik etmiş bir müderris ve mürşittir. Görev yaptığı Van’da, Birinci Dünya Savaşı’nın zorluklarını bütün boyutları yaşamış ve savaşa katılmış bir mücahit olduğu gibi, aynı zamanda devletin aldığı karar gereği ailesiyle birlikte Başkale’den göç etmek zorunda kalmış bir muhacirdir. Abdülhakim Arvâsî, yaşadığı dönem gereği medresesinde klasik anlamda müderrislik yapan bir kişi olmamış, Osmanlı Devleti’nin son günlerindeki çok yönlü kuşatılmanın ve zayıf düşmenin ıstıraplarını, Cumhuriyetin yeni kuruluş sancılarını ve savaşlardan yorgun düşen Anadolu insanının çektiği çileleri bizzat yaşayarak görmüştür. Bu nedenle, devlet ve millet için alınması gereken bir inisiyatif olduğunda sorumluluk almayı bir görev bilmiştir. Bu tebliğde, 1860 yılında Başkale’de doğan ve 1915 yılına kadar burada müderrislik yapan, 1915-1919 yılları arasındaki günleri meşakkatli göç yollarında geçen, 1919 sonrası ise İstanbul’da yaşarken medrese ve tekkelerin kapatılmasına şahitlik eden, Menemen hadisinde yargılanan, Necip Fazıl Kısakürek’in hayatında derin izler ve etkiler bırakarak dönüşümünde kilit rol oynayan Abdülhakim-i Arvâsî’nin hayatı Van yılları, Göç yılları ve İstanbul yılları olmak üzere üç bölüm halinde kronolojik olarak ele alınmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için de ilk önce Arvâsî ailesi hakkında özet bir bilgi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arvâsî, Necip Fazıl Kısakürek, Osmanlı, Arvâsî Ailesi,

---

¹Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, e-posta: ibrahim.baz@hotmail.com

ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN TASAVVUF DÜŞÜNCESİ

Prof. Dr. Hayri KAPLAN¹

Özet

Bildiri Abdülhakim Arvâsî'nin yaşamı ve tasavvufî öğretileri hakkında bilgi içermektedir. Arvâsî'nin özellikle İbnü'l-Arabî'nin eserlerinden etkilendiği ve bu etkileri Nakşibendî tarikatındaki öğretilerine yansıttığı belirtilmiştir. Metin, Arvâsî'nin tasavvufî görüşlerini anlatırken, öne çıkan iki kavram olan "in'ikâs" ve "insibâğ" üzerinde durmuştur. Bu kavramlar içerisinde "in'ikâs", kâmil bir şeyten alınan marifet ve ilmin müride yansması olarak açıklanmış; "insibâğ" ise müridin şeyhinin ahlâkı ve manevi deneyimleriyle birebir etkileşimde bulunarak gelişimini tamamlamasını ifade etmiştir. Arvâsî'nin İbnü'l-Arabî'nin eserlerinden yoğun alıntılar yaptığına ve bu alıntıların İbnü'l-Arabî'nin etkisi altında kaldığını gösterdiğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, Arvâsî'nin tasavvufa dair diğer kaynakları da incelediği ve bu alanda geniş bir bilgi birikimine sahip olduğu belirtilmiştir. İmam Rabbânî ve Muhammed Ma'sum'un Mektûbât'larını özel bir önemle değerlendirdiği ve bu eserlerin Arvâsî'nin tasavvuf anlayışını şekillendirmede kilit bir rol oynadığı ifade edilmiştir Arvâsî'nin yaşamının yanı sıra, tasavvufa dair genel prensipleri ve öğretileri üzerine de odaklanmaktadır. Bu bilgiler, özellikle Nakşibendî tarikatı içinde Arvâsî'nin etkisi ve öğretilerini anlamak isteyen akademik çevreler ve tasavvuf araştırmacıları için önemli kaynaklar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nakşibendiyye, Arvâsî, İbnü'l-Arabî, İn'ikâs, İnsibâğ

---

¹ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, e-posta: hayri.kaplan@asbu.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8328-9625>

SEYYİD ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN MÜRŞİDİ SEYYİD FEHİM ARVÂSÎ VE TEMSİL ETTİĞİ HÂLİDİLİK KOLU

Doç. Dr. Mehmet Saki ÇAKIR¹

Özet

Bu çalışma, Nakşibendî-Hâlidîlik geleneğinin önemli bir kolu olan Seyyid Taha Nehrî kolunun tarihini, liderliğini ve etkilerini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Seyyid Taha Nehrî, Mevlânâ Hâlid Bağdadî'nin halifelerinden biri olarak tasavvuf dünyasında öne çıkmıştır. XIX. yüzyılın başlarında Irak'ta irşad faaliyetlerine başlamış, daha sonra Hindistan'a giderek Nakşibendî-Müceddidî Şah Abdullah Dihlevî'nin yanında seyr u sülûkunu tamamlamıştır. Seyyid Taha'nın liderliğindeki Nehrî kolunun merkezi, Türkiye-Irak-İran sınırlarının kesiştiği Şemdinli ilçesine bağlı Bağlar köyünde kurulmuştur. Seyyid Taha, Nehrî dergâhında etkin bir irşad faaliyeti yürütmüş ve birçok halife yetiştirmiştir. Bu halifeler aracılığıyla, Nehrî kolunun etkisi sadece yerel değil, aynı zamanda ulusal ve uluslararası düzeyde genişlemiştir. Seyyid Taha'nın hayatı, eğitimi, irşad metodları ve sosyal etkisi çalışmanın merkezinde yer almaktadır. Ayrıca, Nehrî dergâhının günlük yaşamı, ibadet rutinleri ve sosyal etkinlikleri detaylı bir şekilde incelenmektedir. Çalışmada, Seyyid Taha'nın halifelerinin önemi ve onların liderlikleri altında nasıl faaliyet gösterdikleri de ele alınmaktadır. Özellikle, Seyyid Fehim Arvâsî gibi önemli halifelerin, geleneği nasıl sürdürdükleri ve tasavvuf dünyasına nasıl katkılar sağladıkları üzerinde durulmaktadır. Seyyid Fehim Arvâsî'nin Arvas köyündeki medrese-tekkeleri ve irşad faaliyetleri, onun liderliğindeki geleneğin önemli bir parçası olmuştur. Sonuç olarak, bu çalışma, Nakşibendî-Hâlidîlik geleneğinin Seyyid Taha Nehrî kolunun tarihini, liderliğini ve etkilerini geniş bir perspektiften ele almaktadır. Seyyid Taha'nın liderliği altında gelişen bu geleneğin, halifeleri aracılığıyla nasıl yayıldığı ve günümüzdeki etkileri detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nakşibendîyye, Hâlidîlik, tasavvuf, Seyyid Taha Nehrî, irşad.

---

¹ Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, e-posta: m.saki@hotmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1216-7249>

NECİP FAZIL: BİR ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ BAĞLISI

D. Mehmet DOĞAN¹

Özet

Necip Fazıl, Türkiye'nin yakın tarihinde önemli bir figür olarak dikkat çeker. 1905'te doğan Necip Fazıl, genç yaşta meşhur bir şair olarak tanındı. Şiirlerinde geleneksel temalar yerine daha derin ve farklı bir tarz benimseyerek büyük ilgi gördü. Daha sonra tiyatro eserleriyle de dikkat çekti ve sanatkâr bir genç olarak ün kazandı. Ancak yaklaşık otuz yaşında entelektüel krizler yaşamaya başladı ve manevî arayışlar içine girdi. Bu süreçte, Necip Fazıl Kısakürek Abdülhakim Arvâsî Efendi'nin öğretilerine ilgi duydu ve onunla derin sohbetler yaparak ondan ilham aldı. Ancak Necip Fazıl'ın bu arayışları uzun süreli bir dönüşüm sağlamadı. Abdülhakim Arvâsî'nin etkisiyle, Necip Fazıl 1939'da farklı bir dünya tasarımı ve mücadele gerektiğini belirten yazılar yazmaya başladı. Bu dönemde, Batıcılık fikri yaygın olsa da Necip Fazıl, bu düşünceye karşı çıkarak Büyük Doğu ideolojisini savundu ve Türkiye'nin buna ihtiyacı olduğunu dile getirdi. Necip Fazıl'ın yazıları ve fikirleri, Arvâsî'nin etkisi altında şekillendi ve Türkiye'de siyasi ve fikri sonuçlar doğurdu. 1943'te Büyük Doğu dergisini yayınlamaya başladı ancak aynı yıl şeyhi Arvâsî vefat etti. Necip Fazıl, Arvâsî'nin öğretilerini yaymak ve onun fikirlerini halka aktarmak için çaba harcadı. Necip Fazıl'ın hayatı ve fikirleri, Türkiye'de fikir hareketlerini etkiledi ve siyasi sonuçlar doğurdu. Onun Abdülhakim Arvâsî'nin öğretilerinden etkilenerek geliştirdiği fikirler, Türkiye'nin 21. yüzyıl siyasi arka planında önemli bir yer işgal etti.

Anahtar Kelimeler: Abdülhakim Arvâsî, Büyük Doğu dergisi, Kısakürek, ideoloji,

---

¹ Türkiye Yazarlar Birliği Şeref Başkanı.

ABDÜLHAKİM ARVASI'YE (1865-1943) GÖRE NAMAZIN MANEVİ YORUMU

Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ¹

Özet

Bu makalede Abdülhakim Arvasi'nin namazla ilgili manevi yorumları ele alınmıştır. Abdülhakim Arvasi bir İslam alimi ve aynı zamanda bir sufi olarak namazın önemine dikkat çekmiş, namazla ilgili bir risale yazmıştır. Bu risalede abdestle ve namazla ilgili fihri bilgiler vermiş, namazın hakikatini ortaya koymuş ve namazın manevi yorumunu yapmıştır. Yine bu risalede namazın miraç oluşu, namazdaki manevi haller, tekbir, kıyam, rüku, secde ve tahiyatın hakikatiyle alakalı yorumlarda bulunan Arvasi namazın psikolojik ve sosyolojik yönleriyle ilgili bilgiler de vermiştir. Arvasi'ye göre namaz sadece şekilden ibaret değildir, namazda gaybu'l-gayb aleminin sırrı vardır. Namaz bir sevgilidir, namazda ruhun gıdası vardır. Namazın hakikati bütün hakikatlerden daha iyidir, müşahade ve tecellilerden yüksektir. Namaz mekasıddandır. Diğer ibadetler namazın vesilesidir. Bu makalede, Abdülhakim Arvasi'nin namaz risalesinde ve diğer eserlerinde zikrettiği namazla ilgili fenomenolojik yorumları ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Arvasi, namaz, manevi yorum, fenomenoloji, tasavvuf, namaz risalesi

---

¹ Ankara Ün. İlahiyat Fakültesi, ORCID:0000-0002-1171-5795, eposta: ygotas@ankara.edu.tr

HÂLİD EL-BAĞDÂDÎ'DEN ABDÛLHAKİM ARVÂSÎ'YE TASAVVUFÎ TERBİYEDE RÂBİTA

Mahmud Esad ERKAYA¹

Özet

Râbita, insanın mânevî terbiyesinde mutasavvıflarca uygulanan bir yöntemdir. Râbitada bir taraftan maddî anlamda müridin davranışlarını iyi ve güzel yönde değiştirmek diğer taraftan onun rûhî gelişimine katkı sağlamak hedeflenmektedir. Bundan dolayı erken dönemlerden itibaren mutasavvıfların müridin gönlünü şeyhine bağlaması gerektiğini vurguladıkları görülmektedir. Ne var ki mutasavvıflarca mânevî terbiyede çok etkili olduğu ifade edilen bu uygulamaya çeşitli kesimler tarafından bazı tenkitler yöneltilmiştir. Bu tenkitler karşısında özellikle Hâlidîyye tasavvuf geleneğinde, yazılan müstakil eserlerle cevap verilmiş, râbitanın meşrûiyeti ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda râbitaya dair müstakil risâle yazan mutasavvıfların başında Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî (ö. 1827) gelmektedir. Hâlid el-Bağdâdî, Risâle fî isbâti'r-râbita isimli risâlesiyle İstanbul'daki halifelerine râbitanın dindeki ve Nakşibendiyye'deki yerini anlatmış, ilgili ayet ve hadislerle birlikte farklı mezhepleri temsil eden ulemanın konuyla ilgili görüşlerini naklederek râbitanın meşru bir zeminde uygulanan bir eğitim yöntemi olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Fakat bu çabası muhalif cepheyi yeterince ikna etmemiş olmalı ki aradan henüz yarım asır geçmiştir ki bu sefer yine Hâlidîyye'ye mensup mutasavvıf Abdülhakim Arvâsî (ö. 1943) tarafından Râbita-i Şerîfe isimli risâle kaleme alınmıştır. Bu eserde de öncekine benzer bir üslûpla deliller biraz daha kapsamlı olacak şekilde ele alınarak itirazlara cevap verilmiştir. Arvâsî'nin eserinde öncekinden farklı olarak râbitanın meşruiyetinin yanında uygulanış şekli, usûl ve âdâbı mevzuuna da yer verilmiş, böylece yalnızca muhalif anlayışlara cevap verilmekle kalınmayıp eserin müntesiplere rehber olma mahiyeti kazanması sağlanmıştır. Bu araştırmada öncelikle her iki eserin temel özellikleri üzerinde durulmuş, daha sonra ise bu eserlerden hareketle râbitanın ne olduğu, nasıl anlaşıldığı, usul ve âdâbı konularının yanında râbitanın mânevî eğitimdeki fonksiyonu karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Râbita, Hâlid el-Bağdâdî, Abdülhakim Arvâsî, Hâlidîyye'de Mânevî Terbiye.

¹ Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, e-posta: mahmudesad.erkaya@asbu.edu.tr OCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3981-4688>

ABDÜLHÂKİM ARVÂSÎ'NİN ER-RİYAZÜ'T-TASAVVUFİYYE İSİMLİ ESERİ ve BU ESERDE YER ALAN TASAVVUFÎ DÜŞÜNCELERİ

Osman GÖRDEBİL¹

Özet

Abdülhakim Arvâsî Van'ın Başkale ilçesinde 1276(m.1860) yılının Şevval ayında dünyaya gelmiştir.² Ailesi Bağdat'ın istilâsı sonrasında oradan kalkıp Başkale'ye gelmiş ve burada Arvâsî nâmıyla tanınmıştır. Babası Seyyid Mustafa Efendi, yaşadığı beldenin büyük şeyhlerinden olan Seyyid Tahâ'nın halifelerindedir. Abdülhakim Arvâsî doğduğu yer olan Başkale kasabasında sıbyan mektebi ile rüşdiyeyi, yani ilk ve orta eğitimini tamamlamıştır. Daha sonra yüksek tahsil yapmak için Irak'a gitmiş, Irak'ta farklı kişilerden çeşitli ilimler tahsil etmiştir. Irak'ta tasavvufî anlamda eğitimler almış olsa da bu eğitimin büyük bir kısmını memleketi Başkale'ye döndükten sonra şeyhi Seyyid Fehim Efendi'nin eliyle tamamlamıştır. Seyyid Fehim Efendi babası Taha Efendinin halifesidir. Taha Efendi ise Mevlânâ Halid-i Bağdâdî'nin talebesidir. Abdülhakim Arvâsî Fehim Efendi'den Nakşibendî usûlüyle tasavvufî eğitiminin ikmâl etmiştir.³ Bunun yanı sıra Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çeştiyye tarikatlerinden de icazet alarak Memleketi Başkale'de bir medrese ve tekke kurmuştur. Yirmi dokuz yıl boyunca eğitim vermiş olan Abdülhakim Arvâsî'nin kurduğu bu medreseye devlet tarafından maddi destekler de sağlanmıştır.⁴ Abdülhakim Arvâsî 1925 yılında tekke ve zâviyelerin kapatılmasından sonra Kaşgâri Dergâhında imâmet görevine devam etmiştir. 1943 yılında Menemen hadisesi bahane edilerek Abdülhakim Arvâsî'nin Gümüşsuyu'ndaki evi polisler tarafından basılmış, detaylı bir aramadan sonra İzmir'e götürülüp orada sorgulanmıştır.⁵ Abdülhakim Arvâsî sorgulanmak için İstanbul'dan İzmir'e götürülür. Orada yaklaşık kırk beş günlük bir sorgunun ardından muhâkeme edilmek üzere hey'et-i vekile kararı ile Ankara'ya götürülür. Bu yolculuk sırasında çok fazla işkence ve hakârete mâruz bırakılır. Kendisi bu sıkıntılara dayanmakta çok güçlük çeker ve hastalanır.⁶ Bu sırada dönemin Hakkari vekili olan damadı İbrahim Arvas'ın ricâ ve çabalarıyla Ankara'da ikâmeti şart kılınarak, tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılır. Burada çok zayıf ve halsiz düşerek 27 Kasım 1943/H.29 Zilkâde 1362 tarihinde vefât eder. Cenâzesi Ankara'da Bağlum Mezarlığına defnedilmiştir.⁷ Yaşadığı dönemin zor şartlarına rağmen hem ilmi anlamda hem de tasavvufî anlamda bir duruş ortaya koyan Abdülhakim Arvâsî, Süleymaniye Medresesinde hocalık yaptığı yıllarda alanında bir ders kitabı olan Er-Riyazü't-Tasavvufiyye isimli eserini yazmıştır. Bu eser yaşantı ve düşünceleriyle önemli kişileri etkileyen Abdülhakim Arvâsî'nin tasavvuf alanında fikirlerini ortaya koyduğu tek kitabıdır. Kitap İstanbul Mekteb-i Harbiye Matbaasında H.1341 yılında basılmıştır. Bu eser Osmanlı'nın son döneminde Tasavvuf alanına genel bir bakış ortaya koymasından önem taşımaktadır. Bir ders kitabı olması gayesiyle yazılan Er-Riyazü't-Tasavvufiyye günümüz tasavvuf literatürü değerlendirmesiyle Tasavvuf Tarihi başlığı içerisinde yer alması gereken eserlerdendir. Er-Riyazü't-Tasavvufiyye'nin sonunda yer alan ve dönemin İstanbul Maarif Müdürü Saffet Beyin mührüyle basımına izin verildiği beyan edildiği kısımda 24 Kanun-ı Sanî 1340 tarihi yer almaktadır.⁸ Bu tarih dikkate alındığında Er-Riyazü't-Tasavvufiyye tasavvuf tarihi alanında Türkçe yazılmış eserlerin ilkidir.

¹ Karabük Üniversitesi Tasavvuf Doktora Öğrencisi.

² Nihat Azamat, "Abdülhakîm Arvâsî", D. İ. A. , İstanbul, 1996, c. I, s. 211.

³ Arvâsî, Hâtrât, s. 25.

⁴ BOA, A. }MKT. MHM 497/46, BOA, Ş. D. 314/29.

⁵ Bu yıllarda Abdülhakim Arvâsî dışında birçok tarikat şeyhi ve kanaat önderi buna benzer sebeplerle tutuklanıp yargılanmıştır. Aralarında idam cezası alanlar bile olmuştur. (Dönemin siyasi yapısının dine ve dindarlara bakış açısının daha iyi anlaşılabilmesi için bkz. Ali Dikici, "Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Lâiklik Uygulamaları" Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, sayı: 42, Ankara, 2008, s. 161-192.)

⁶ Kısakürek, Son Devrin Din Mazlumları, Büyük Doğu Yay., İstanbul, 1997, s. 322.

⁷ Kuku, a. g. e. , c. I, 367.

⁸ Medrese-i Süleymâniyede tasavvuf muallimi faziletli es-Seyyid Abdülhakîm Efendi Hazretlerinin er-Riyâzü't-Tasavvufiyye nâmındaki eserinin tab'ında bir mahzur olmadığını mübeyyin iş bu vesika müşârunileyh hazretlerine i'tâ kılındı. 24 Kanun-ı Sâni 1340 İstanbul Vilâyeti Maarif Müdürü Saffet. Arvâsî, Er-Riyâzü't-Tasavvufiyye, s. 159.

Abdülhakim Arvâsî eserini oluştururken tasavvufun ana ilkelerini ön planda tutmuştur.. Eserde tasavvufun târifi, ıstılahı ve bir takım tartışmalarına yer vermiştir. Abdülhakim Arvâsî yazdığı bu eserinde ele aldığı konular incelendiğinde onun bir mutasavvıf olarak düşüncelerine ulaşmak mümkün olmaktadır. Tasavvufa dair ana kaynaklarda yer alan görüşleri ifade etmiş ve bunlar içerisinde bazı fikirlere yakınlığını da eserinde beyan etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Er-Riyazü't-Tasavvufiyye, Arvâsî, Nakşibendilik, Tasavvuf Tarifi, Riyazet.

ABDÜLHAKİM ARVASI'NİN ‘TASAVVUF RİSALET VE NÜBÜVVETLE BERABERDİR’ TESPİTİNİN BİR TAHLİLİ

Nimetullah ARVAS¹

Özet

Tasavvuf, şer'i ilimlerden olup kaynağı Kuran-ı Kerim, Sünnet ve Siret-i Nebeviyye, Sahabe-i Kiram, Tabiin ve insanlar arasında ahlaki yaşantılarıyla temayüz ve tebarüz eden tecrübelerinden ibarettir. Tasavvufun gayesi nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesidir.

Tasavvuf Muhammedi Ahlak'ın medresesidir. Birinci medrese Hira, ikinci medrese Mekke'deki Darul Erkam, üçüncüsü de Medine-i Münevvere'de Efendimiz Aleyhisselam tarafından kurulan Mescid-i Nebeviyye ile bitişik Suffe Medresesidir.

Tasavvuf, ihsan makamına ulaşmak için seyru suluktan ibarettir. Kötülüklerden arınmak ve iyiliklerle süslenmektir. Tasavvuf, his perdelerini aralamaktır.

Darul Hilafetil Osmaniye'ye bağlı en yüksek medrese olan Medrese-i Mütahhasısın hocası ve aynı zamanda İlahiyat Fakülteleri'nin ilk hocası olan Esseyyid Abdülhakim Arvasi Tasavvuf Bahçeleri adlı eserinde Tasavvufun Başlangıç ve Doğuşu başlığı altında pek mücmel ve gayet mufassal malumat vermektedir ve ‘tasavvuf semavi şeriatlerin hakikatleriyle vasıflanmaktan doğmuştur. Şeriatlerden murad semavi kitaplar ve ilahi emir ve yasaklardır ki tasavvuf her zaman itikat mevzuu hususları sabit olan şeriatlerin değişip yenilenmesiyle yenilenen ameli hususlarının da tatbikini ve kolaylıkla yerine gelmesini sağlayıcı bir vasıftan ve vesileden ibarettir. Şu hâlde tasavvuf denilen sıfat, Nübüvvet ve Risaletle beraberdir.’²

Allah'ü Teala; ‘Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları tezkiye eden (arındıran), onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı.’ buyurmaktadır.³

Bu ayet-i kerime'de nübüvvetin üç mühim vazifelerinden olan tezkiye (arınma) de zikredilmiştir. İslam dünyası Kur'an-ı Kerim'de geçen bu üç özelliği yapmadıkları, yaşamadıkları ve öğrenmedikleri için istenilen seviyeden gün geçtikçe uzaklaşmaktadırlar. Tasavvuf bid'at değildir. Bilakis bid'at ehlinden uzaklaşmak üzere 2. asrın sonlarına doğru ehli sünnetin havasları sufi kelimesiyle tanındılar.⁴ Tasavvuf ehli İtikat'ta ehli sünnet, Amel'de fıkha bağlılık, Fezailü'l a'mal'de hadis ehline, Adab'ta ise kalbi amellere riayet edenlere verilen isimdir.

Tezkiye, terbiye, ahlak, züht gibi Kur'anda yerini bulan istilahlar mana itibariyle tasavvufla eş anlamlıdır.

Anahtar Kelimeler: Arvâsî, İstılah, Risalet, Nübüvvet, ihsan.

¹ Emekli İl Müftüsü.

² Esseyyid Abdülhakim ARVASİ, Tasavvuf Bahçeleri NFK sadeleştirilmesi, Bdy, s. 18, 2017 İstanbul.

³ Al-i İmran Suresi, 164. Ayet.

⁴ Bkz. Eş-Şatıbi El İtisam 1. Cilt, s. 90, El Mektebetüt Ticariyyetül Kübra Mısır.

ABDULHAKİM ARVÂSÎ'NİN FIKİH TEDRİSATINDA TAKİP ETTİĞİ METOD

Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN¹

Özet

Abdülhakim Arvâsî'nin hayatı, Van ve çevresinde talebe ve müderris olarak geçirdiği ilk dönem ile İstanbul'da ilmi ve irfani hizmetlerde bulunduğu ikinci dönem olmak üzere iki aşamada incelenebilir. Van'daki sürecinde geleneksel ilmi eğitimler veren Arvâsî, Rus harbinin ardından Musul ve Eskişehir'e gidip daha sonra İstanbul'a yerleşmiştir. İstanbul'da tasavvuf dersleri vermiş, camilerde irşad faaliyetlerinde bulunmuş ve Kaşgarî Dergâhı'nda postnişinlik yapmıştır. Abdülhakim Arvâsî, sadece seyr u sülûk faaliyetlerinde değil, aynı zamanda ilmi, itikadî, fikhî konularda da görüş beyan etmiş ve ders vererek tasavvufi geleneğe katkıda bulunmuştur. Medrese geleneğinde yetişmiş olan Arvâsî, ilmi ve irfani eğitimi başarıyla tamamlamıştır. İlim ve irşad faaliyetlerinde kendine özgü bir üslupla hakikatleri ifade etmiştir. Eğitim sürecinde, Arvâsî'nin Van ve Irak'ta çeşitli medreselerde ilmi ve irfani eğitim aldığı belirtilmiştir. Medrese geleneğinde, dini-dünyevi alanda tekâmül eden biri olarak Arvâsî, irfani eğitimi de tamamlamıştır. Talebelere ilmi melekelerini geliştirmek amacıyla tedrisat devam ettirilmiş, ilmi derslerle birlikte irfani eğitime de önem verilmiştir. Arvâsî'nin tasavvuf, adab ve fıkıh konularında eserler yazdığı ve geniş bir literatürü esas aldığı belirtilmiştir. Fikhî meselelere geniş bir perspektiften yaklaştığı, Hanefî mezhebinin yanı sıra Şafîî fikhına da değindiği ifade edilmiştir. Çalışmamız, Arvâsî'nin içtihat ve güncel konularla ilgili detaylı görüşlerini ele almaktadır. İctihadı, dinin mukaddes hükümlerini açıklama ve yorumlama olarak tanımlayan Arvâsî, içtihadın kıyas yöntemine dayandığını vurgular. Ayrıca içtihad yapabilmenin belirli şartları olduğunu belirtir. Güncel konular arasında laiklik, irtidat cezası ve şapka giyme gibi konuları ele alan Arvâsî, özellikle şapka meselesine detaylı bir açıklama getirir ve şapkanın küfür alameti olduğunu savunur. Mevcut fikhî referansları kullanarak, şapka giymenin haram olduğunu ve içtihad yapmanın gerekli olmadığını savunur. Sonuç olarak, Arvâsî'nin geniş bir eğitimden gelen fıkıh anlayışı, tasavvufi, kelami ve fikhî alanlarda yetkin olduğunu gösterir. Eserlerinde genellikle temel fıkıh metinlerine dayanarak konuları ele alır ve açıklamalarda bulunur. Geleneksel mezheplere bağlılık ve ilmi-irfani birleştirme konusundaki tutumu belirginleşir ve içtihad kapısının kapandığına inanır, mevcut fikhî referansların yeterli olduğunu savunur.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Metod, tasavvuf, yöntem ve irşad.

---

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Fıkıh Anabilim Dalı, e-posta: abdurrahman.candan@hbv.edu.tr

**ASHÂB-I KİRÂM ADLI KİTABI BAĞLAMINDA
ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN (1865-1943) HADİS KULLANIMI VE YORUMU**

Doç. Dr. Şuayip SEVEN¹

Özet

Abdülhakim Arvâsî, 1865 yılında İran sınırına yakın Hakkari'ye bağlı Başkale kazasının Arvas köyünde doğmuş, 1943 yılında Ankara'da vefat etmiştir. Sünni bir aileye mensup olan Arvâsî, özellikle sahabe ve İslam tarihine ilişkin görüşleriyle tanınır. Ermeni zulmüne maruz kalan ailesiyle İstanbul'a kadar süren bir hicret yaşamış ve bu deneyimini etkileyici bir şekilde aktarmıştır. Arvâsî'nin öğrenciler yetiştirdiği, geniş bir kütüphane oluşturduğu ve Sünni düşüncüyü korumaya çalıştığı bilinmektedir. Arvâsî, sahabe arasındaki ayrılıkları, özellikle Sünni ve Şii çatışmaları bağlamında ele alır. Sahabe arasındaki farklılıkları cihad-ı ictihat olarak adlandırır ve her sahabenin kendi ictihadına göre hareket ettiğini savunur. Bu çerçevede, sahabe arasındaki siyasi anlaşmazlıkların dinde şüphe uyandırmak için kullanıldığını öne sürer. Arvâsî'nin hadisleri yorumlarken ictihat anlayışı etkilidir. Ona göre, sahabe ve tâbiîn nesli müctehidlerdir ve hadisleri kendi ictihadlarına göre yorumlarlar. Bu bağlamda, hadislerin doğruluğunu belirlemede ictihadî hükümler geçerlidir ve bu husus Ehl-i Sünnet alimlerinin görüşlerine dayanır. Arvâsî, hadislerin sıhhatini değerlendirirken sadece senetlere değil, aynı zamanda hadisleri nakleden alimlerin konumuna da dikkat eder. Mutasavvıfların naklettikleri hadisleri genellikle doğru kabul ederken, tekke şeyhleri ve tarikatçıların sözlerine daha temkinli yaklaşır. Ebeveyn-i Resulullah adlı eserinde, Hz. Peygamber'in anne ve babasının iman ehli olduğunu savunur ve bunu Kur'ân ve hadislerle destekler. Arvâsî, Hz. Peygamber'in ebeveyninin iman ehli olması gerektiğine dair farklı görüşleri ele alır ve bu konuda Hz. Peygamber'in aile soyunu, Kuran ve hadislerden hareketle inceler. Çalışmamız, Abdülhakim Arvâsî'nin sahabenin İslam dinindeki önemini vurgulayan ve sahabenin itibarını korumaya yönelik bir eser olan "Ashâb-ı Kirâm" adlı risalesini ele almaktadır. Arvâsî, sahabe konusundaki olumsuz eleştirilere karşı çıkmış ve onları savunmuştur. Risale, sahabenin İslam'ın güvenilir bir şekilde aktarılmasında kilit bir rol oynadığını vurgular. Arvâsî, sahabenin dinin temellerini sarsabilecek şekilde itibarsızlaştırılmasının dinin güvenilirliğini tehlikeye sokacağını belirtir. Bildirimiz, Arvâsî'nin sahabenin önemini ve itibarını savunan argümanlarını detaylı bir şekilde açıklar ve çeşitli hadisler ve ayetlerle bunları destekler. Ayrıca, sahabenin farklı gruplar arasındaki ayrışma ve eleştirilere maruz kalma sürecini de ele alır. Arvâsî'nin sahabenin itibarını korumaya yönelik tavrı, tarihçi ve düşünürlerin eserlerinden alıntılarla desteklenir ve sahabenin önemini vurgular. Bununla birlikte, metin Arvâsî'nin sahabenin itibarını korumak için kullandığı kaynakları ve bu kaynakların güvenilirliğini tartışır. Son olarak, Arvâsî'nin sahabenin önemi hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi ve risalenin amacı ve hedef kitlesi hakkında yorumlar yapılır.

Anahtar Kelimeler: İctihad, Tasavvuf, Hadis, Arvâsî, Risale.

---

¹ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, e-posta: suayip.seven@asbu.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5034-9679>

TASAVVUF'TA HAKİKAT-İ MUHAMMEDİYYE VE ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN HAKİKAT-İ MUHAMMEDİYYE TELAKKİSİ

Doç. Dr. Öncel DEMİRDAŞ¹

Özet

Tasavvuf düşüncesinin önemli bir ıstılâhı olan Hakikat-i Muhammediyye, Peygamber Efendimizin hakikatini ifade eden bir nazariyededir. Dinî ve tasavvufî kaynaklarda Peygamberimizden övgüyle bahseden bölümler yer alır. Hakikatü'l-hakâik (hakikatler hakikati) anlamına gelen Hakikat-i Muhammediyye, yüce Zât'ın ilk taayyün mertebesidir. Bu mertebe ise, bütün hakikatleri kuşatan ve külliliği sayesinde cüzlerinin hepsine sirâyet eden hakikat demektir. Bu hakikat, bütün güzel isimleri kendinde bulundurur ve ilk taayyünle birlikte olan Zat'ı ifade eder. Her şey bu hakikatten ve bu hakikat için yaratılmıştır. Esmâ-i hüsnânın tamamı Hakikat-i Muhammediyye'dir. Hakikat-i Muhammediyye, Hz. Muhammed'in beşerî hayatından önce manevî varlığını kabul eden düşüncedir. Kur'ân-ı Kerim'de açıkça konuyu ele alan âyetler bulunmasa bile bazı hadis-i şeriflerin bu konuya temas ettiği bilinmektedir.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö.283/896) ve Hüseyin b. Mansur el-Hallâc (ö.309/922), tasavvufun önemli meselelerinden birisi kabul edilen Hakikat-i Muhammediyye konusunu açıklayan sûfilerin öncüleri olmakla birlikte, bu mesele Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö.638/1240) ve Abdülkerim el-Cîlî (ö.820/1428) ile derinlikli anlam muhtevasına kavuşmuştur. Abdülhakim Arvâsî (ö.1943) de 20. Yüzyılda "Ebeveyn-i Reslülullah" isimli eserinde konuyu inceler. Arvâsî, eserinde "hakikat-i muhammediyye" ıstılâhından ziyade ve "nûr-i muhammedî" tabirini kullanır. Müellifimiz bahsi geçen meseleyle ilgili hadis-i şerifleri ve diğer kaynakları referans göstererek konuyu izah eder ve yaptığı referanslarla onu delillendirir. Bu çalışmada, Hakikat-i Muhammediyye nazariyesinin ortaya çıkışı, tasavvufî kaynaklardaki nakillerle temellendirilmesi ve Arvâsî'nin konuya yaklaşımının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdülhakim Arvâsî, Hakikat-i Muhammediyye, Nûr-ı Muhammedî, Varlığın Birliği.

---

¹ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı e-posta: odemirdas@ankara.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0413-9870>

NAKŞİBENDİLİKTEKİ EHADİYET MURÂKABESİ VE HZ. ÂDEM

Prof. Dr. Ethem Cebeciođlu¹

Özet

Sufiler murâkabe-i ehadiyette sâlikin beş latife üzerinden birtakım açılımlara mazhar olduğunu kaydederler. Feyzin indiği beş latifenin murâkabesi, ehadiyet murâkabesi olgunlaştıktan hemen sonra gerçekleşir. Yani latifelerin açılması için bir bakıma murâkabe-i ehadiyete ihtiyaç vardır. Buna “Meşreplerin Murâkabesi” denir. Burada açılımdan maksat, latifelerin arşın üzerindeki hakikatlerine yani çıktıkları ilk kaynağa ulaşmalarıdır. Bu da Allah’a (cc) kul olmakla veya bir başka ifadeyle, kâmil insan olmakla ilgili bir keyfiyettir. “Ben insanları ve cinleri sadece bana kul olsunlar diye yarattım.” Bu yazımızda kısaca Hz. Âdem’in (as) ayak izi/kademi üzerinden Murâkabe-i Ehadiyyetin kalp latifesinde gerçekleşen “Âdemiyyet” hakikatine temas edeceğiz. Bu, kalp latifesinde Hz. Âdem’le (as) ilgili “Tevhid Açılımı”dır. Murâkabe-i ehadiyetteki, ehadiyet sırrı Hz. Âdem (as) üzerinden kalbde açığa çıkar. Sonuçta Hz. Âdem’in (as) hakikati üzerinden gelen feyiz veya akışla sâlik “ilâhî fiil” tecellileri içinde kaybolup, tek ve hakiki zat dışında hiçbir kimse için herhangi bir fiil görmez hale gelir. Yani tevhid-i ef’âlden nasibini alarak kemâlatta yol almaya devam eder. Ve bu, Hakikat-i Muhammediye’den gelen ilâhî fiil tecellilerinin Hz. Âdem’in rengine bürünmüş halidir. Bu amaca ulaşan sâlik, artık Âdemiyyü’l-meşreb olmuştur. Tevhidin “Âdemiyyet” rengiyle renklenmiş sâlikin bu yeni yapısını anlamak için Hz. Âdem’in (as) hakikatini yakından tanımak gerekir. İşte bu hususla ilgili olarak Şeyh-i Ekber Hazretlerinin (ks) özellikle Fusus’taki “Hz. Âdem Fası”nın bize elle tutulur, müşahhas bir farkındalık sunacağını söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Murâkabe, Ehadiyet Murâkabesi, Nakşibendilik, Hz. Adem

---

¹ Emekli Öğretim Üyesi e-posta: islamiakademi@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7664-7028>

TASAVVUFTA RİCÂLÜ'L-GAYB VE ABDÜLHAKİM ARAVÂSÎ'NİN RİCÂLÜ'L-GAYBLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Dr. Harun ALKAN¹

Özet

Ricâlü'l-gayb kavramı kısaca “âlemde tasarruf sahibi gizli veliler topluluğu” anlamında kullanılmaktadır. Kendi içlerinde hiyerarşik bir yapısı bulunan bu topluluğun başında “kutup/gavs” olarak isimlendirilen bir kişi bulunur. Kutbun altında bulunan makamların isimleri ve bu makamlardaki velilerin sayıları hususunda mutasavvıflar arasında bir birliklilik bulunmamaktadır. Tasavvuf tarihinde bu düşüncenin ilk nüvelerine Hicrî üçüncü asırda Hakim Tirmizî de rastlanmaktadır. Bunun dışında sûfî müelliflerden Ebu Bekir el-Kettanî (ö.322/933) ve Ali b. Osman el-Hücvirî (ö.470/1077) eserlerinde konuya yer vermektedirler. Hicrî yedinci yüzyıla kadar sistematik bir yapısı bulunmayan ricâlü'l-gayb anlayışını sistemli ve kapsamlı bir şekilde ele alan ilk sûfî Muhyiddin İbnü'l-Arabî'dir (ö.638/1240). İbnü'l-Arabî'nin ricâlü'l-gayb ile ilgili görüşleri, vahdet-i vücud düşüncesi içerisinde, hakikat-ı muhammediyye ve insan-ı kâmil düşüncesiyle ilişkili bir kavramdır. Hakikat-i Muhammediyye, Zât-ı mutlakın bütün isim ve sıfatlarının icmali olarak bulunduğu hazrettir. Hakikat-i Muhammediyye'nin kainattaki tecellisi ise insan-ı kamil olmaktadır. İnsan-ı kâmil hakikat-i muhammediyye'de bulunan bütün esma ve sıfatların mazharı olması dolayısıyla Allah'ın halifesi ve kutbiyyet makamının sahibidir. Kutub kelime olarak, değirmen taşının etrafında döndüğü mil ve eksen anlamına gelir. İbnü'l-Arabî'ye göre kainattaki her şey kutbun çevresinde ve onun sayesinde hareket eder. Yani her şeyi o idare eder. Kutup âlemin ruhu, âlem de kutbun bedenidir. İbnü'l-Arabî'den sonra konuyla ilgili geniş bir literatür oluşmuştur. Binaenaleyh Abdülhakim Arvasî'nin ricâlü'l-gayb ile ilgili düşünceleri incelendiğinde, bağlı olduğu Nakşibendî geleneğin önemli ismi olan İmam Rabbanî'den ve Abdurrahman Camî kanalıyla İbnü'l-Arabî'den etkilendiği görülmektedir. Bu tebliğde ricâlü'l-gayb kavramının manası, tasavvuf ilmi içerisindeki tarihi gelişimi kısaca ele alındıktan sonra Abdülhakim Arvasî'nin bu konudaki düşünceleri irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Ricalü'l-gayb, hakikat-i Muhammediyye, insan-ı kamil, kutup, Abdülhakim Arvasî.

¹ e-posta: alkan.harun@hotmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2101-081X>

ABDÜLHAKÎM ARVÂSÎ'NİN SEFER-İ AHİRET KİTABI BAĞLAMINDA CENAZE İLMİHALİ

Arş. Gör. Mevlüt Sami ERGÜL¹

Özet

“İlim” ve “hal” kelimelerinden oluşan “İlmü'l-hâl” her ne kadar terim anlamıyla Arap dilinde kullanılmasa da Türkçe’de ilmihal şeklinde birleşik kelime olarak “İslam dininin itikat, ibadet ve ahlâk alanına ait temel bilgiler bütünü” anlamını karşılamaktadır. İster bu başlıkla yazılmış olsun ister başka bir başlık kullanılmış olsun içeriğinde bu minvalde bilgiler bulunan kitaplar ilmihal olarak nitelendirilmiştir. Bu çalışmada Abdülhakîm Arvâsî’nin “Sefer-i Ahiret” isimli eseri tanıtılacak ve içerik açısından diğer ilmihallerle karşılaştırılacaktır. Bu doğrultuda, Mehmed Zihni Efendi’nin Ni’met-i İslâm, Abdülgani el-Meydânî’nin el-Lübâb fî şerhi’l-kitâb, Ahmed bin Ömer eş-Şatîrî’nin el-Yakutü’n-nefis fî mezhebi ibn idrîs, Mehmet Keskin’in Büyük Şafî İlmihali ve Ömer Nasuhi Bilmen’in Büyük İslam İlmihali kitaplarına başvurulacaktır. Sefer-i Ahiret cenaze konularını içeren bir ilmihal olduğu için ilmihallerin yalnızca cenaze ile ilgili bölümleriyle kıyaslanacaktır. Sefer-i Ahiret’in içerdiği konular şu şekilde sıralanabilir: 1- Ölümü Hatırlamak ve zikretmek, 2- Ölüme nasıl hazırlanılması gerektiği, 3- Hasta veya ölüm döşeginde olan kimsenin yapması gerekenler, 4- Ölüm döşegindeki kimseye çevresindekilerin yaklaşımları, 5- Ölüm gerçekleşince meyyite yapılması gerekenler, 6- Cenaze yıkama, kefenleme, cenaze namazı ve defn konularına dair esaslar ve edepler, 7- Cenazenin defninden sonra yapılması ve yapılmaması gerekenler. Arvâsî, fıkıh ilminin öğrenilmesine ve öğretilmesine oldukça önem vermiştir. Kendisi Şafî Mezhebine tâbi olup diğer üç mezhebin dini hükümlerine de vâkıf bir âlim-mutasavvıftır. Arvâsî’nin bu eserinde bir taraftan temsil ettiği tasavvuf kültürünün diğer taraftan da yaşadığı coğrafyanın etkisiyle Şafîlilere özgü uygulamaların izlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Arvâsî’nin diğer ilmihallerden farklı olarak risalede ele aldığı evliya ve sulehâ ile ilgili konular da onun tasavvufi kimliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca o, Nakşi geleneğinde uygulanan tefekkür-i mevte önem vermiş ve risalesinde bundan bahsetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdülhakîm Arvâsî, Cenaze, İlmihal, Sefer-i Ahiret

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı. mevlut.ergul@hbv.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9706-151X>

RUH RİSALESİNDEN HAREKETLE ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ'NİN RUH HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Arş. Gör. Emrullah ASTAN¹

Özet

Ruh kavramı, tüm dinlerde ve insan odaklı düşüncelerde merak uyandıran bir konu olmuştur. İnsana yüklenen anlam, onu kâinatın merkezine oturtmuştur. Ruhun mahiyeti, klasik kaynaklar ve kutsal metinlere başvurularak anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu çabalar, farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dünya genelinde birçok düşünür, ruhla ilgili referans noktalarını kullanarak eserler ortaya koymuştur. İslam alimleri de ruhla irtibat kurmak, ruhun mahiyeti ve ruhaniyetle ilgili bilgi edinmek amacıyla risaleler yazmışlardır. Ruh risaleleri içerisinde yer alan ve bildiride konu edindiğimiz Abdülhakim Arvâsî'nin Osmanlıca kaleme aldığı "Ruh Risaleleri" başlıklı eseri, ruh hakkındaki düşüncelerini İslam kaynaklarına dayanarak ifade etmiştir. Bildirimiz İslam ve tasavvuf kaynaklarında ruh kavramının ele alınışını detaylı bir şekilde incelemenin yanında özellikle Arvâsî'nin "Ruh Risalesi" adlı eserindeki düşüncelerini analiz eder. İslam düşüncesinde ruhun çeşitli yönlerini açıklar, Arvâsî'nin eserini derinlemesine ele alır ve ortaya koyduğu düşünceleri çeşitli perspektiflerden değerlendirir. İslam düşüncesinde ruhun çeşitli açılardan ele alındığı ve İslam filozofları, kelamcılar ve tasavvuf büyüklerinin eserlerinden alıntılar yapılarak ruh kavramının anlaşılmasına katkı sağlar. Eserinde ruhun mahiyetini işleyen Arvâsî, ruhun varlığı, ezeli olup olmadığı, bedenle ilişkisi gibi konuları ele alır. Ayrıca ruhun maddi olmadığını ve misal âlemindeki varlığını açıklar. Ruhlar âlemi bahsinde ruhların dünyasının üç kısma ayrıldığı ve Arvâsî'nin ruhun misal âlemindeki varlığını tartışır. Çalışmanın sonuç kısmında Arvâsî'nin ruh kavramını anlama çabası ve çalışmanın ruhla ilgili muğlak konuları aydınlatma amacı vurgulanır. Ayrıca, Arvâsî'nin tasavvufî temellere dayandırarak derinleştirdiği düşüncelerine dikkat çekilir. İslam düşünce geleneği içerisinde ruh kavramının farklı perspektiflerden ele alındığı ve çeşitli İslam alimlerinin ruh hakkındaki görüşlerinin incelendiği belirtilmiştir. İslam felsefesi, kelam ve tasavvuf alanlarında ruh konusunun nasıl ele alındığına dair açıklamalara yer verilmiştir. Ardından, çalışmanın odak noktası olan Abdülhakim Arvâsî'nin "Ruh Risalesi" adlı eseri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ruh, İslam, Abdülhakim Arvâsî, Ruh Risalesi, Tasavvuf.

¹ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta: emrullah.astan@asbu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5962-709X